

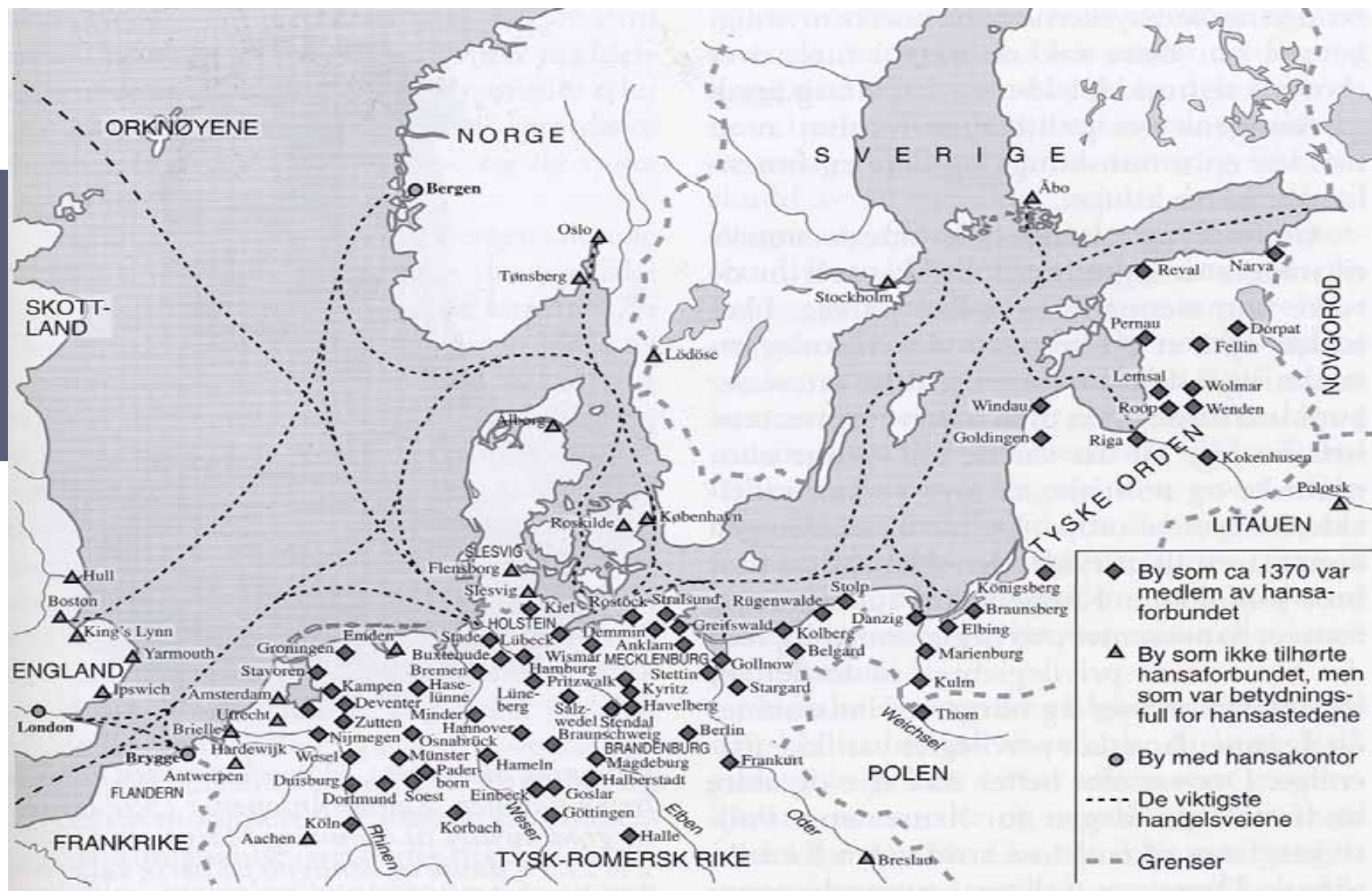
Arbeids - og tjenestevandring i Norden: Forskjeller og fellestrekk

**Jon Erik Dølvik,
Årskonferanse Fafo Østforum, 26.mai 2005**

Arbeids – og tjenestevandringer i Norden og Østersjøregionen – lange historiske linjer

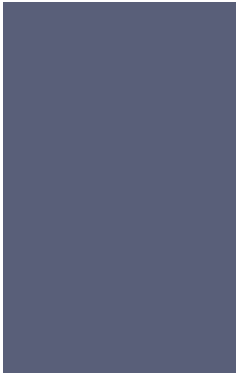
- Omfattende økonomiske vandringer i Østersjøregionen siden svenske vikinger innledet koloniseringen av Baltikum og Finland (550-800) og danskene besatte Estland (1238)
- Hansatiden – blomstrende nord-øst-europeisk handel, arbeids – og tjenstemobilitet
- Svensk-dansk strid om Østersjø-provinsene – 7-årskrigen 1563-70, Kalmarkrigen 1611-1613
- Under den store nordiske krig (1700-1721) forsøkte Karl 12. å erobre Polen, tapte i slaget ved Poltava (1707) for en allianse av Danmark-Norge, Polen og Russland
- Den kalde krigen – et kortvarig brudd i en 1000-årig epoke med relativt frie, omfattende bevegelser av arbeidskraft og tjenesteytere i det nordlige Europa

Hansaforbundet rundt år 1370

Vandringene har brakt ideer, kompetanse, teknologi og økonomisk-politisk utvikling, men også sosiale spenninger

- **Stor spennvidde** – fra østlige treller til 'nasjonale strateger' med kontinental bakgrunn, tyske fagarbeidere, svenske rallare og tjenestejenter til dagens multi-etniske tjenesteproletariat
- "...her til lands er det kun de innvandrede familjer som har anlæg for den store forretningsvirksomhed." (Henrik Ibsen, *Samfundets støtter*, 1877)
- Carl Jeppesen, den første leder av Arbeiderpartiet og sentral arkitekt i utviklingen av norsk fagbevegelse, var arbeidsinnvandrer fra Danmark
- 'Vår ære og vår makt' på verdenshavene ble for 100 år siden erobret gjennom sosial dumping og strategisk utnyttelse av 'opprinnelseslandets' enkle standarder...
- I moderne tid har mobiliteten i **det nordiske arbeidsmarkedet** vært en viktig støtpute
- Svensk bilindustri ble motor' for sterk arbeidsinnvandring fra Sør-Europa på 60-tallet, arbeidskraftsmangel trakk de første pakistanske arbeidsmigranter til Norge i 70-årene

**Typisk karriere-
immigrant –
Eidsvoldsmann
av tysk opprinnelse**

**Kilde: *Norsk
innvandringshistorie*,
Knut Kjelstadli (red.),
Pax Forlag 2003**

Vi bygde landet.... ...svenske rallare i sving på Bergensbanen

Kilde: *Norsk innvandringshistorie*, Knut Kjelstadli (red.), Pax Forlag 2003

Nordiske innvandringsregimer i forandring

- **"Innvandrings-stopp"** i Vest-Europa fra tidlig 70-tallet, men åpent for spesialister
- **Utlendingslovgivning** – 3. landsborgere, spesialistkvote, gruppe – og sesongarbeid
- **EØS-avtalen 1994** – fri bevegelse av arbeidskraft og tjenester
- **1980-90-tallet** – økt tilstrømming gjennom den 'humanitære porten'
- **Aldrende befolkning gir økt behov for arbeidskraft** – men andre kategorier enn dem som slipper gjennom den humanitære porten?
- **Nasjonal konkurranse** om rekruttering og utestengning av arbeidskraft gir utilsiktede konsekvenser

EØS-utvidelsen 1.mai 2004: Nordisk bekymring for flom av arbeidssøkere, sosial dumping og velferdsturisme

-
- **Strid om overgangsordninger ender med ulike nordiske ordninger:**
 - Sverige – fri bevegelse, Riksdagen avviste forslag om strikt overgangsordning
 - Finland og Island – viderefører strikte behovskriterier, fri flyt for visse grupper i Finland
 - Danmark og Norge – fri jobbsøking i 6 mnd. Oppholdstillatelse hvis heltidsjobb med nasjonal lønn
 - **Uro for omgåelse via fiktiv tjenesteyting og 'arme og ben'-firma**
 - **'Frislepp', kontrollert åpning, eller diskriminerende utestengning – hvem 'vinner' og hvem blir 'svarteper' i spillet om arbeidskraft i Norden ?**

Utvidet EØS-marked for arbeidskraft, tjenester og etablering - nye arbeidskraftsstrategiske valg for bedriftene

Stort gap i lønns- og levekostnader – 10-15% av nordisk nivå

Ulike ansettelsesformer – ulike regler for lønn, skatt og trygdeavgifter

Norske bedrifter – bruk av arbeidskraft fra nye EU-land

- Ansette arbeidskraft med norsk lønn eller....?
- Leie inn arbeidskraft med norsk eller polsk lønn?
- Hyre underentreprenører med norsk eller polsk lønn?
- Hyre enmannsfirmaer med fri prisfastsettelse?
- Etablere datterselskap med lokalt lønns/skattenivå?

Økt svingdørs-migrasjon av arbeidskraft og bedrifter – hva styrer bedriftenes tilpasning?

Hva har skjedd det første året?

Overraskende nordiske forskjeller i individuell arbeidsinnvandring

- Norge - 21 611 tillatelser 1.5-31.12.04, snaut 40% årsvekst, 3/4 under 6 måneder
- Danmark (2184), Finland (2169), Island (600) og Sverige (3963 – over 3 mnd)
- Norge - høyest i Europa korrigert for folketall, mottok nesten 60% av arbeidsinnvandringen til Norden – også for arbeid over 3 mnd (snaut 10 000 inkl. fornyelser)
- Hovedtrekkene fortsetter i 2005 – 2-3 dobling i Norge i 1.kvartal (2700 +1700)

Arbeidsinnvandringen er sterkt etterspørselsdrevet – overgangsordningene har svært ulike virkninger og gjelder bare en flik av bildet

Kjennetegn ved den individuelle arbeidsvandringen

- Mest mannlige 'gjestearbeidere' på korttidsjobb
 - I Norge kom over 2/3 fra Polen, dernest Litauen – liknende mønstre i andre nordiske land
 - Flest i bygg & anlegg, næringsmidler og servicebransjen, ved siden av landbruket.
- Typisk ufaglærte, lavtlønte jobber i bransjer med sterk etterspørsel etter arbeidskraft
- Mangeårig voksende sesongarbeids-nettverk i Norge
- Ikke press på trygdeordninger eller økte ubalanser i arbeidsmarkedet, men lavere sysselsettingsvekst i bygg og anlegg
- Kontinuitet eller brudd når overgangsordningen utløper i 2006...?

Migrasjon fra nye EU-land i det store innvandringsbildet

- **Sverige** – stabil arbeidsinnvandring (20 000) – 1/5 fra nye EU-land, 2/3 utenfra EØS
 - flere fra India og USA enn Litauen, økt tilflyt fra Kina, Ukraina, Russland, Kina og Romania
 - Av totalt 59 000 nye oppholdstillatelser, gjaldt under 1/10 arbeidstakere fra nye EU-land
- **Finland** – sterk nedgang i arbeidstillatelser (fra drøyt 13 000 – 5000), markant vekst i utstasjonerte arbeidstakere
- **Norge** – $\frac{3}{4}$ av arbeidsinnvandringen fra nye EU-land
 - Nedgang i antallet spesialister (800) i 2004
 - Snaut 4000 fra 'gamle' EU/EØS – litt økning
 - 32 000 nordiske sysselsatte i 2004 - stabilt
 - Stabil bruttoinnvandring til Norge (36 500 i 2004), rundt 20000 fra Europa
 - Beskjeden nettoinnvandring fra nye EU-land (2000) – økning
- **Norge taper i kampen om kvalifisert internasjonal arbeidskraft?**

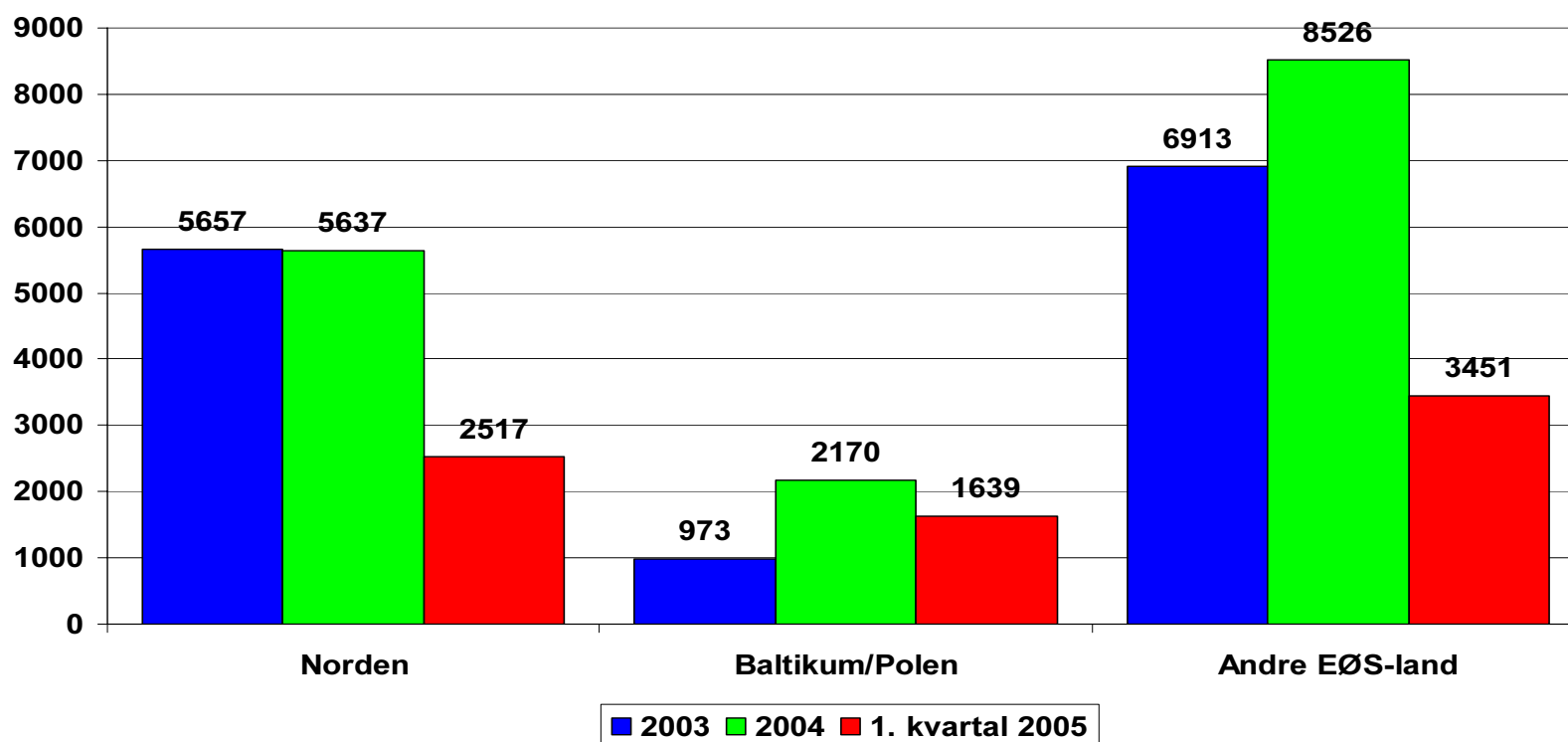
Fri tjenestemobilitet og utstasjonering av arbeidstakere – reguleringer og konkurransevilkår

- **EUs utstasjoneringsdirektiv (EC 96/71) – vertslandets arbeids –og lønnsvilkår**
- **Lønn – ulike ordninger i nordiske land uten minstelønnslovgivning**
 - Finland og Island – allmenngjøring
 - Danmark og Sverige – tariffavtaler og boikott
 - Norge – hovedsakelig uregulert, nytt minstelønnsregime i emning?
 - Utenlandske leiefirma – omfattes i Danmark av overgangsordningen, ikke i Norge
- **Momsplikt, andre skatter normalt etter ½ år (1 år i bygg & anlegg)**
 - Utstasjonering - ikke trygdepemier og arbeidsgiveravgift for oppdrag under ett år
 - Arbeidsutleie – ikke moms, men skatt og trygdepemier fra dag èn – solidar-ansvar
 - Utvidet registreringsplikt hos SFU
- **Sterke kostnadsincentiv til å organisere oppdrag som tjenesteyting / innleie –**
 - strategisk omgåelse og konkurransevridning – bedrifter, ansettelsesformer og land?

Fri tjenesteflyt og utstasjonering – mangler pålitelig statistikk, indikasjoner på markant vekst i nordiske land

- Vekst i bygg & anlegg – spesielt i Finland, vridningseffekt av overgangsordningen
- Strategiske omgåelser/tilpasninger i flere bransjer (jfr UDI)

Registrerte arbeidstakere i utenlandske bedrifter med oppdrag i Norge etter hjemland, 2003, 2004, 1.kvartal 2005 (Kilde: SFU)

Utstasjonerte tjenesteytere – omfang i noen norske næringer

- **Studie i byggenæringen (BNL)**

- ✓ halvparten av bedriftene har merket økt konkurranse fra bedrifter fra nye medlemsland
- ✓ 17-20% benyttet utenlandsk arbeidskraft – innleide eller underentreprenører

- **Fafo enquete mai 2005 – Bygg – og anlegg og verkstedindustri** (MMI, N=100)

- ✓ 35% møter konkurranse fra bedrifter som benytter lavtlønnet øst-europeisk arbeidskraft
- ✓ 24% har sjøl benyttet arbeidskraft / underleverandører fra nye medlemsland
- ✓ Hvorav 1/2 har brukt underleverandører, 1/3 innleide og 1/5 ansatte

- **Langt flere utstasjonerte & innleide enn ansatte fra øst i disse næringene**

- ✓ Grovt anslag -> drøyt 10 000 årsverk i industri, bygg – og anlegg

Uoversiktlige konsekvenser av økt tjenestemobilitet

- **Konkurransesvridning** mellom bedrifter og ansettelsesformer i det nasjonale arbeidsmarkedet - strid mellom 'vinnere' og 'tapere' på begge sider
 - **Tøffere kostnadspress**, mer outsourcing, uryddige ansettelsesformer og økt skille mellom kjernen og periferien i arbeidsmarkedet – internasjonalt løsarbeiderproletariat i emning?
 - **Sosial dumping** setter arbeids – og HMS-standarder under press – sviktende rekruttering & kompetanseutvikling i utsatte bransjer kan få selvforsterkende effekt?
- **Kapasitetseffekter og fortrengningseffekter** - lavere forbrukerpriser, økt produksjon og lønnsomhet for oppdragsbedrifter, tøffere hverdag for leverandørbedrifter -og ansatte
 - Markant lavere vekst i sysselsetting (0,9%) enn produksjon (7,5%) i bygg & anlegg i 2004
- **Økt spillerom for useriøse aktører** i deler av arbeidsmarkedet med flytende grenser mot andre markeder for **grenseoverskridende økonomisk kriminalitet?**

Forvitring eller fornyelse av nordiske arbeidslivsregimer?

- Omgåelser, håndhevingsvansker og om-reguleringsdebatt i de fleste land – utvidelsen har avdekket sårbarheter ved den norske modellen
- **Allmenngjøring** – ulike konkurransevilkår innenfor/utenfor virkeområdet kan føre til 'balkanisering', tariffhopping og presse fram stadig **bredere anvendelse**
- **Lovfestet nasjonal minstelønn** – ikke svar på konkurransevidningen innen bransjer, etablerer et lønnsmessig 'kjellergulv' og vil gi uønsket **politisering** av lønnsdannelsen
- **Andre omstridte tiltak** – regler for offentlige anbud (EU-regler/ILO-konvensjon 94), innsyn i lønnsvilkår, utvidet byggeherreansvar, regler for midlertidige ansettelser
- **Samspill mellom børs, media, tillitsvalgte og andre vaktbikkjer/plystrere gir framvekst av nye regimer for selvregulering på bedriftsnivå?**
- **Rammelov som gir partene redskaper til å forhandle fram bransjevise minstelønninger** – en innovasjon partene kan enes om?

.....liberalisering, balkanisering eller opprydding ?

Realiserer
drømmen
med 55 kr
i timelønn

NYHETER
Få utlendinger i
byggebransjen

Vil bygge
framtida
i Norge

Dagens Næringsliv

tarifflønn for utlendinger i Norge

Polakker garantert 300.000 kr i lønn

NYHETER

Sluser polakker

Utlendinger vil
ikke til Norge

Nordisk arbeidsliv i et utvidet Europa – lange linjer og kortsiktige spørsmål

- **Overgangsordningene – utfasing eller forlengelse fra 1.mai 2006 – nasjonalt spill eller nordisk samordning?**
 - Hvordan forene mål om økt tjenestemobilitet, nasjonal likebehandling av arbeidstakere og et inkluderende, utviklende arbeidsliv?
 - Videre EU-utvidelser eller stopp etter de kommende ukers folkeavstemminger?
- **Et aldrende Europa trenger flere arbeidstakere og velferdsyttere på sikt – nasjonale spill om arbeidskraft kan gi uønskete kollektive utfall**
- **Behov for mer samordnet politikk for arbeidsmigrasjon i Europa – hvilken strategi har de nordiske landene og de ulike regjeringsalternativene i Norge?**